

Ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec
Instytut Historii UR
Zakład Historii Nowożytnej

Recenzja dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym dr Beaty Lorens

I. Przygotowanie merytoryczne

1.1. Studia i podnoszenie kwalifikacji

Doktor Beata Lorens jest absolwentką Instytutu Historii w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie. Na kierunku historia, specjalność nauczycielska, w 1996 r. obroniła pracę magisterską: „Książd Wojciech Michna. Życie i działalność publiczna 1820-1893”. Siedem lat później uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na Wydziale Socjologiczno-Historycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego, na podstawie przedłożonej rozprawy doktorskiej: „Braetwa cerkiewne w diecezji przemyskiej obrządku wschodniego w XVII-XVIII wieku”, napisanej pod kierunkiem dr. hab. prof. UR Józefa Półewiartka i obronionej podczas obrony publicznej na tymże wydziale. Za rozprawę doktorską otrzymała nagrodę III stopnia Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Ponadto dr Lorens, głównie na potrzeby dydaktyczne, podnosiła swoje kwalifikacje zawodowe uczestnicząc w szkoleniach i kursach organizowanych przez Uniwersytet Rzeszowski w ramach projektów współfinansowanych przez Unię Europejską („Techniki i narzędzia informatyczne w procesie dydaktycznym” oraz „Umiejętności interpersonalne” – 2010).

W ramach współpracy z innymi ośrodkami naukowymi w 2007 r. odbyła miesięczny staż naukowy w Instytucie Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Podczas pobytów we Lwowie nawiązała kontakty naukowe ze środowiskami naukowymi Uniwersytetu Lwowskiego im. I. Franki oraz Ukraińskiego Uniwersytetu Katolickiego we Lwowie.

1.2. Doświadczenia badawcze

Na doświadczenie badawcze dr Lorens składają się między innymi częste i dogłębne kwerendy przeprowadzane w licznych archiwach, bibliotekach i zbiorach muzealnych krajowych i zagranicznych, proveniencji kościelnej i państwowej: Archivio Storico de Propaganda Fide, Archivum Secretum Apostolicum Vaticanum, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, Państwowe Archiwum Obwodu Tarnopolskiego, Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowe w Krakowie, I Oddział na Wawelu, Archiwum Państwowe w Lublinie, Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Państwowe w Rzeszowie, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie, Archiwum Uniwersytetu

Jagiellońskiego w Krakowie, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, Biblioteka Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Biblioteka Ojców Bazylianów w Warszawie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego, Biblioteka Narodowa Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka we Lwowie, Instytut Rękopisów Narodowej Biblioteki Ukrainy w Kijowie, Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, Muzeum w Jarosławiu Kamienica Orsettich, Muzeum Okręgowe w Rzeszowie, Narodowe Muzeum im. Metropolity Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie. Korzystała również ze zbiorów osób prywatnych. Tak rozległa kwerenda dała Habilitantce znakomite podstawy warsztatowe i szeroka znajomość badanych tematów. Szkoda, że jak dotąd wśród odwiedzonych archiwów zabrakło dwóch mających kluczowe znaczenie dla jej badań nad dziejami instytucji cerkiewnych unickich i greckokatolickich, jakimi są archiwa petersburskie, szczególnie Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Petersburgu przechowującego akta Świętego Synodu Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, dotyczące również osiemnasto- i dziewiętnastowiecznych ziem polskich i kwestii unickich. Zabrakło również wizyty w *ex aequo* kluczowych dla problematyki badawczej Habilitantki archiwów wiedeńskich, a przede wszystkim Allgemeines Verwaltungsarchiv, w którego zasobach znajduje się wiele źródeł do dziejów kościelnych, w tym także dotyczących Cerkwi greckokatolickiej w zespołach Alter Cultus oraz Neuer Cultus.

Zainteresowania badawcze dr B. Lorens od dłuższego czasu koncentrują się na problematyce związanej z dziejami Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jednym z ważniejszych płaszczyzn naukowego poznawania dziejów Cerkwi unickiej w okresie nowożytnym jest od pewnego czasu Zakon Rusinów Świętego Bazylego Wielkiego (*Ordo Sancti Basilii Magni Ruthenorum*). Wcześniejszym obszarem zainteresowań naukowo-badawczych były bractwa cerkiewne, głównie w eparchii przemyskiej w XVII-XVIII w., które to badania zaowocowały najpierw rozprawą doktorską, a następnie publikacją książkową. Konfraterniami unickimi zajmowała się geograficznie również poza eparchią przemyską, a pod względem obrządkowym jej badania nad bractwami przekroczyły granice unii i wkroczyły na obszar obrządku łańciewskiego. Pozostając w kręgu zainteresowań unią i Cerkwią unicką Habilitantka podejmowała tematykę religijno-społeczną w XVIII w., w oparciu o źródła wytworzone przez instytucje cerkiewne parafialne i centralne oraz w oparciu o archiwalia wytworzone przez kancelarie samorządów miejskich kilku miast, w których obecna była społeczność unicka. Granice swych zainteresowań poszerzyła o problematykę prawosławną i prawosławno-unicką obecną na forum sejmiku w Sądowej Wiszni w XVII-XVIII w.

Odrębnym terenem historycznych badań dr Lorens były dzieje oświaty i jej rozwoju na terenie południowo-wschodniej przedrozbiorowej Rzeczypospolitej i Galicji. Umiejętnie jednak umiała połączyć ten obszar badawczy z głównym nurtem swych zainteresowań naukowych, zajmując się np. szkolnictwem unickim prowadzonym przez bractwa i dydaktyczno-naukowe instytuty bazylikańskie.

Całkiem innym a pierwszym chronologicznie obszarem zainteresowań naukowych Habilitantki była biografistyka, szkoda, że w późniejszym etapie nieco zaniedbana przez nią. Pierwszy okres badawczy poświęciła bowiem postaci ks. Wojciecha Michny (1820-1893), kapłana-społecznika, uczestnika przygotowań powstańczych z 1846 r., więźnia austriackiego we Lwowie, współpracownika ks. Stanisława Stojałowskiego, pisarza ludowego, publicysty i historyka-amatora.

1.3. Aktywność na forach naukowych

Środowiskom naukowym w Polsce dr B. Lorens jest dobrze znana dzięki aktywnemu udziałowi w wielu konferencjach naukowych o zasięgu regionalnym, krajowym i międzynarodowym. Od 1998 r. wzięła udział w 27 konferencjach naukowych, z czego w czterech jeszcze przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora. Były to konferencje organizowane przez środowiska uniwersyteckie i akademickie Białegostoku, Katowic, Kielc, Krakowa, Nowego Sącza, Poznania, Rzeszowa, Siedlec i Stalowej Woli. Nadto wygłaszała referaty podczas konferencji w innych, nieakademickich ośrodkach naukowo-kulturalnych. Za granicą uczestniczyła w konferencjach naukowych w Drohobyczu i Lwowie. Nadto była zaangażowana w prace komitetu organizacyjnego dwóch konferencji naukowych w Uniwersytecie Rzeszowskim.

Habilitantka podejmowała liczne kontakty z ośrodkami naukowymi w kraju i zagranicą w formie stazu naukowego (Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie – 2007), udziału w grantach naukowych („Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja” – 2012-2016) w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wzszego „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” – ten projekt badawczy koresponduje bardzo mocno z naukowymi zainteresowaniami Habilitantki, stąd też widoczne jest jej wielkie zaangażowanie w prace tegoż projektu. Dorobek naukowy dr Lorens został doceniony przez instytucje naukowe i wydawnicze, które powierzały jej funkcję eksperta zewnętrznego (ocena wniosków o finansowanie projektów badawczych skierowanych do Narodowego Centrum Nauki – 2012), przygotowanie recenzji wydawniczych artykułów dla czasopism naukowych („Hereditas Monasteriorum”, „Historia i Świat”).

1.4. Dydaktyka

Pracę dydaktyczną w macierzystej uczelni (najpierw WSP od 2001 r. Uniwersytet Rzeszowski) podjęła w 1996 r. na stanowisku asystenta, a od 2004 r. adiunkta w Zakładzie Historii Nowożytnej w Instytucie Historii UR. W ramach zajęć dydaktycznych w latach 2003-2015 prowadziła wykłady i ćwiczenia na kierunkach historia i kulturoznawstwo: historia nowożytna powszechna do 1789 r., historia nowożytna Polski, cywilizacja nowożytna, historia kultury nowożytnej, kultura Polski nowożytnej, historia i kultura Polski nowożytnej, historia regionalna, kultura duchowa regionu. Na studiach podyplomowych Habilitantka prowadziła ćwiczenia z historia nowożytnej powszechnej oraz z historią regionalną, a w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców Uniwersytetu Rzeszowskiego koordynowała zajęcia z historii Polski.

Od 2008 r. dr Lorens prowadzi seminaria licencjackie na kierunku historia stanowiące ofertę naukową dla studentów interesujących się historią nowożytną Polski oraz historią regionalną. Wypromowała 53 licencjatów historii oraz recenzowała 96 prac magisterskich z historii oraz 31 prac licencjackich z historii i kulturoznawstwa.

Kilkakrotnie w latach 2003-2015 pełniła funkcje opiekuna studentów na kierunku historia i kulturoznawstwo a także sprawowała także opiekę merytoryczną nad stażystami z uczelni ukraińskich, przebywających w Uniwersytecie Rzeszowskim w ramach umów o współpracy naukowej i dydaktycznej.

Swoją znajomością problematyki wyznaniowej i nie tylko dr Beata Lorens dzieliła się poza wykładami i ćwiczeniami także podczas konsultacji udzielając merytorycznej pomocy doktorantom. Nadto doktoranci z Instytutu Historii UR prowadzili pod jej kierunkiem zajęcia dydaktyczne – ćwiczenia – z historii nowożytnej powszechnej do 1789 r., cywilizacji nowożytnej, historia kultury nowożytnej, historii i kultury Polski nowożytnej, w ramach obowiązkowych zajęć przewidzianych programem studiów III stopnia.

Kilkakrotnie jako kierownik Zakładu Historii Nowożytnej, w którym pracuje dr B. Lorens, przeprowadzałem hospitacje prowadzonych przez nią zajęć, podczas których Habilitantka wykorzystywała jako pomoc dydaktyczną urządzenia audiowizualne i tradycyjne pomoce dydaktyczne jak np. mapy a także stosowała aktywizujące studentów do udziału w tych zajęciach metody dydaktyczne, przy jednoczesnym zachowaniu dyscypliny.

O dobrym przygotowaniu pedagogicznym, umiejętnym podejściu do studentów i wysokiej kulturze osobistej Habilitantki świadczy wysoka ocena ze strony studentów uczestniczących w prowadzonych przez nią zajęciach (4,85 pkt.), otrzymanie w 2009 r. statuetki „Laur Studentów Uniwersytetu Rzeszowskiego” w kategorii „Przyjaciel Studentów Wydziału Socjologiczno-Historycznego”, przyznawanej przez studentów tegoż Wydziału wyróżniającym się dydaktykom.

1.5. Popularyzacja wiedzy historycznej

Duże osiągnięcia posiada dr Lorens w popularyzowaniu historii, głównie historii regionalnej. We współpracy ze Stowarzyszeniem Miłośników Jarosławia wygłosiła wykład: „Ksiądz Wojciech Michna z Chłopic – prekursor pracy społeczno-oświatowej na wsi galicyjskiej w XIX wieku” – 2006 r. oraz „Bractwa cerkiewne w Jarosławiu w XVIII wieku” w parafii greckokatolickiej – 2006 r. W Ustrzykach Dolnych wzięła udział w konferencjach i sesjach poświęconych popularyzowaniu wiedzy historycznej wśród młodzieży oraz mieszkańców regionu: „Społeczność greckokatolicka Ustrzyk Dolnych i Starego Sambora w XVIII wieku” i „Tworzenie i wdrażanie strategii zarządzania kulturą i ruchem turystycznym w przygranicznych obszarach Polski i Ukrainy” – 2010 r.; wystąpienie na temat: „Konstytucja 3 Maja 1791 roku – okoliczności uchwalenia i postanowienia” – 2011 r. i na temat źródeł archiwalnych dotyczących szkolnictwa w Krościenku Wyżnym podczas konferencji podsumowującej wydanie monografii szkolnictwa w Krościenku Wyżnym – 2013 r.

Nadto Habilitantka angażowała się w działalność lokalnych organizacji i instytucji kulturalnych, między innymi podjęła współpracę ze Stowarzyszeniem Kulturalnym „Dębina” w Krościenku Wyżnym. Współpraca ta zaowocowała wygłoszeniem okolicznościowych wykładów oraz publikacją artykułów dotyczących historii lokalnej. To jej zaangażowanie zostało dostrzeżone i docenione oraz nagrodzone Srebrną Odznaką „Dębiny” (2013).

Z popularyzacją historii dr Lorens dotarła również do młodzieży szkolnej. Zasiadała w gronie w jury szkolnych konkursów historycznych i literackich, wygłaszała w szkołach okolicznościowe wykłady dla uczniów szkół ponad gimnazjalnych i prowadziła zajęcia z zakresu historii nowożytnej dla młodzieży licealnej o rozszerzonym programie nauczania historii. Jako reprezentantka Uniwersytetu Rzeszowski realizowała program współpracy Uniwersytetu ze szkołami średnimi. Z wypowiedziami na tematy historyczne dotarła także na anteny radiowe Katolickiego Radio Via oraz Polskiego Radio Rzeszów.

1.6. Działania organizacyjne

Habilitantka w latach 2002-2005, 2005-2008 należała z wyboru do Rady Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego oraz w latach 2008-2012 i od 2013 do chwili obecnej do Rady Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Pracowała w komisji przygotowującej akredytację na Wydziale Socjologiczno-Historycznym. W latach 2007-2008 Habilitantka pełniła funkcję kierownika studiów podyplomowych z historii, prowadzonych przez Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego w Krośnie.

Również poza macierzystą uczelnią dr Lorens angażuje się w działalność rad i kolegiów naukowych instytucji i redakcji czasopism: Rada Naukowa Muzeum Regionalnego im. A. Fastnachta w Brzozowie (2009-2013, i od 2014), Rada Naukowa „Rocznika Kolbuszowskiego” (od 2010), Rada Naukowa „Przemyskich Zapisków Historycznych” (od 2013).

Jest nadto członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego – Oddział Rzeszowski PTH (od 2012 r.), gdzie też należy do gremium Komisji Rewizyjnej.

2. Publikacje naukowe

2.1. Publikacje zwarte

W pisarskim dorobku naukowym dr Beata Lorens posiada trzy publikacje zwarte jej autorstwa: *Bractwa cerkiewne w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, ss. 336; *Książdz Wojciech Michna (1820-1893)*, Wydawnictwo Res Druk, Rzeszów 2008, ss. 148; *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, ss. 561. Nadto jest współredaktorką trzech prac zbiorowych: *Wierny swemu dziedzictwu. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Józefowi Pol-
*ówartkowi**, red. S. Nabywaniec, B. Lorens, S. Zabraniak, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, ss. 388; *Dzieje oświaty w Krościenku Wyżnym w latach 1417-1999*, red. B. Lorens, E. Marszałek, Wydawnictwo Ruthenus, Krosno 2011, ss. 256; *Miasta i ludzie. Sacrum i profanum. Studia z dziejów społecznych i gospodarczych dedykowane Profesorowi Jerzemu Motylewiczowi*, red. P. Grata, B. Lorens, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, ss. 465.

2.1.1.

Osiągnięciem historiograficznym Habilitantki stanowiącym podstawę postępowania habilitacyjnego jest publikacja *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, ss. 561, ilustracje, mapy. Jej celem jest ukazanie zakonu bazylikańskiego w prowincji koronnej w latach 1743-1780, w okresie stanowiącym „złotą dobę” monastycyzmu ruskiego w granicach Rzeczypospolitej. Cezura czasowa jest w pełni uzasadniona. Obejmuje czas istnienia prowincji p.w. Opieki NMP (Pokrowy Preswiatoji Bohorodcy), zwanej koronną, polska lub ruską powołanej do życia podczas kapituły generalnej w Dubnie w 1743 r. a zniesiona przez kapitułę generalną w Torokaniach w 1780 r. Obejmowała swym zasięgiem monastery i misje bazylikańskie w województwie ruskim bez części ziemi chełmskiej, podolskim, braclawskim, w części województwa kijowskiego, bełskiego, lubelskiego i wołyńskiego oraz misję zakonną w Warszawie. Sam problem badawczy jest na tyle ważny, że jego przedstawienie w formie monografii z powodzeniem może stanowić podstawę postępowania habilitacyjnego. Bohaterami badań naukowych i publikacji są

bazylianie prowincji koronnej. Liczebność personalna kongregacji zakonnej oscylowała w granicach 600-700 mnichów, a przez okres 37 lat istnienia prowincji przewinęło się ponad 1700 zakonników. W przeciwieństwie do wielu zakonów obrządku łacińskiego, szczególnie zakonów mendykanckich, w szeregach których spory odsetek stanowili przedstawiciele niższych warstw społecznych, głównie mieszczan i niekiedy chłopów, bazylianie często byli wywodzili się ze stanu szlacheckiego. Nadto byli to ludzie stanowiący elitę Cerkwi unickiej ze względu na solidną formację duchową i intelektualną, nierzadko zdobywaną poza granicami kraju. Z ich gremium wywodzili się niemal wszyscy biskupi unicy, a jeśli nawet ktoś był powoływany na biskupstwo jako osoba świecka, formalnie wstępował do zakonu bazylińskiego przed otrzymaniem chirotonii. Tak duża grupa ludzi solidnie wykształconych i uformowanych według określonego reguła wzorca miała wielki wpływ tak na struktury, jak i na decyzje w Cerkwi a także wielkie oddziaływanie na szerokie rzesze wiernych. To oddziaływanie na laikat dokonywało się nie tylko ze względu na to, że monastery bazylińskie były bardzo często miejscami pielgrzymkowymi unitów, np. Poczajów, ale także z uwagi na to, że 65% monasterów prowadziło duszpasterstwo parochialne. Inną formą, niebywale skuteczną, oddziaływania na szerokie kręgi wiernych były prowadzone z wielkim rozmachem jak na ówczesne warunki, mające często charakter „dywanowy” czyli w jednym czasie obejmujące szereg miejscowości w jednym regionie, misje ludowe prowadzone przez kilka monasterów i kilkudziesięciu kaznodziejów-misjonarzy bazylińskich. Duże zaangażowanie bazylianów widoczne było również na polu budzenia świadomości patriotycznej i podtrzymywanie ducha narodowego szczególnie w okresie pierwszego zrywu patriotycznego mającego na celu ocalenie niepodległości Rzeczypospolitej, jakim była Konfederacja Barska.

Autorka w swej monografii, na szczęście niezbyt często, ale jednak, używa zamiennie terminów zakon i zgromadzenie. Nie są to jednak pojęcia tożsame. Bazylianie stanowią tzw. czyn – termin nie do końca możliwy do oddania jego sensu w obrządku łacińskim, ale bliski terminowi ordo, stosowanemu na określenie monastycyzmu mniszego. Słowo czyn od czasów Piotra I do rewolucji bolszewickiej oznaczało stopień zależności służbowej w wojsku oraz w państwowej służbie urzędniczej. W języku zaś cerkiewnym jest oddaniem greckiego terminu *ακολουθία*, które można rozumieć jako zdolność do podążania za kimś, naśladowania kogoś (łac. *imitatio*) lub zgodność rozumowania, myślenia z kimś (łac. *sentire cum*). W języku kościelnym natomiast określenie zgromadzenie, to wspólnota zakonna nie-mnisza, powstała w Kościele łacińskim w epoce nowożytnej lub współcześnie.

Habilitantka ujęła w swej monografii niemal wszystkie ważniejsze aspekty aktywności duchowej, religijnej, społecznej i kulturalnej bazylianów koronnych a także zajęła się kwestiami organizacyjnymi i administracyjnymi, konstytuującymi prowincję koronną jako instytucję cerkiewną. Ukazała proces transformacji z monastycyzmu prawosławnego do monastycyzmu unickiego, co nie było łatwe zarówno ze względu na złożoność procesu jak i na deli-

katność tej kwestii w aspekcie konfesyjnym. Autorka wywiązała się jednak z tego zadania znakomicie, tak pod względem merytorycznym jak i co do taktu w ukazaniu problemu. W procesie formacyjnym w latach 1745-1780 nastąpiły straty w stanie liczebnym monasterów, których nie zrekompensowały nowe fundacje.

Jako wzorzec organizacyjny posłużyły prowincji koronnej rozwiązania wypracowane przez litewską Kongregację Trójcy Świętej sięgającą swymi początkami słynnej reformy Józefa Welamina Rutskiego w 1617 r. Habilitantka ukazała również konieczne procesy legislacyjno-kanoniczne a także sposób finansowania działalności prowincji co jest jej autorskim ustaleniem i nowatorskim przedstawieniem problemu, nieobecnego raczej w dotychczasowej historiografii. Ważnym aspektem poruszonym w monografii są relacje bazylianów koronnych z hierarchią cerkiewną w warunkach tzw. egzempcji, co stanowiło iskrę rozpalającą coraz to nowe konflikty na linii zakon – biskupi. Dostosowany do realiów Cerkwi unickiej pierwotny, mniszy charakter zakonu uległ przeobrażeniom, upodabniając się do kłeryckich zakonów łacińskich.

Dużo uwagi Autorka monografii poświęciła jednej z najbardziej rozwiniętej formy aktywności zewnętrznej zakonu, jakim było szkolnictwo. Bazylianie utrzymywali własnym kosztem i prowadzili cztery kolegia oraz dwa konwikty dla młodzieży świeckiej. Po 1773 r. podjęli starania o przejęcie kolegiów jezuickich w Rzeczypospolitej i w Galicji. Nadto przy swoich cerkwiach parochialnych organizowali szkoły parafialne. Duchowość wychowanków kształtowali między innymi w oparciu program Sodalitacji Marińskiej. Szkoły bazylikańskie były również kuźnicami kulturalnymi. Przenikały się tu wpływy kultury bizantyjsko-ruskiej i łacińskiej i polskiej, ludowej ze szlachecką, sarmacką. W tym miejscu dr Lorens broni bazylianów przed przejawionymi zarzutami latynizowania obrządku unickiego. Zgadza się, że przejawem tej latynizacji było używanie języków polskiego i łacińskiego, propagowanie wzorców zachodnich w organizacji szkolnictwa, wprowadzania niektórych rozwiązań okcydentalnych w liturgii, duszpasterstwie oraz w architekturze i sztuce. Z drugiej jednak strony pielęgnowali oni wartości bizantyjsko-orientalne, chociażby troszcząc się o rozwój ikonopisarstwa w zakładanych przy monasterach pracowniach ikonopisania, wśród których najbardziej znana była pracownia poczajowska. Rozwijali homiletykę oraz literaturę panegiryczną, komponowali liczne pieśni religijne, popularne wśród ludu i śpiewane powszechnie w XIX w. Dbali o przekaz wiedzy teologicznej i arkanów sztuki kaznodziejskiej unickiemu duchowieństwu diecezjalnemu. Mniej aktywności wykazywali w dziedzinie nauk historycznych. Nie bez znaczenia dla rozwoju i szerzenia kultury były bazylikańskie biblioteki. O znaczeniu monasterów bazylikańskich jako ośrodków kultury świadczyły również gromadzone w nich księgozbiory. Habilitantka ustaliła na podstawie przeprowadzonych badań, że wszystkie monasteria posiadały księgi liturgiczne, a 90% monasterów także dzieła literackie.

różnorodne co do treści i języka. Bazylianie koronni mogli poszczycić się także prowadzeniem typografii ulokowanych przy monasterach w Poczajowie i Uniowie, własnej papierni oraz introligatorni.

Dzięki szczegółowej kwerendzie dr Lorens udało się ustalić dokładną liczbę monasterów koronnych, zebrać podstawowe dane dotyczące ich przynależności eparchialnej, wezwania, statusu, czasu powstania i likwidacji. Ustaliła 1742 nazwiska zakonników, daty ich urodzenia i śmierci, wstąpienia do zakonu, złożenia profesji i otrzymania święceń kapłańskich. Odtworzyła sieć wewnętrznych szkół zakonnych należących do bazylianów tej prowincji i listę nauczycieli bazylikańskich w szkołach publicznych. Dla 64 zakonników studiujących poza prowincją koronną ustaliła miejsce zdobywania wykształcenia.

Cennym uzupełnieniem treści monografii są mapy ilustrujące sieć monasterów bazylikańskich w prowincji koronnej w 1754 r. i w 1779 r., placówek misyjnych oraz kolegiów publicznych. Materiał ilustracyjny natomiast stanowi prezentację źródeł rękopiśmiennych i drukowanych wykorzystanych w rozprawie, portrety osób oraz monasterów i cerkwi bazylikańskich w prowincji koronnej.

Monografia ta bezsprzecznie stanowi ważki wkład do historiografii polskiej w zakresie dziejów kościelnych ale także i w zakresie badań nad kulturą, szkolnictwem i wychowaniem w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, kraju wielu wyznań, kultur i narodów.

2.1.2.

Pierwszą chronologicznie monografią dr Lorens była publikacja zwarta *Bractwa cerkiewne w eparchii przemyskiej w XVII i XVIII wieku*, powstała na bazie rozprawy doktorskiej. W monografii tej Habilitantka również zajęła się istotnym problemem badawczym, jakim jest istnienie i działalność bractw cerkiewnych. Uczyniła to na przykładzie eparchii przemyskiej, gdzie sieć bractw była gęsta i dobrze zorganizowana. Bractwa cerkiewne stanowiły bardzo ważną płaszczyznę aktywności laikatu w strukturach Cerkwi. Aktywność ta dotyczyła sfery duchowej i religijnej, a także obszaru ustroju Cerkwi, kultury i polityki. O bractwach cerkiewnych unickich historiografia polska nie posiadała zbyt wielu poważnych opracowań. Istniejące dotyczyły albo kwestii ogólnych i stanowiły część opracowań odnoszących się do innych tematów z zakresu ustroju i organizacji Cerkwi, bądź też były szczegółowymi analizami w wymiarze lokalnym. Lukę tę w sposób analityczny a jednocześnie w ujęciu monograficznym udało się częściowo wypełnić B. Lorens. Teren badawczy monografii stanowi określona jednostka administracji cerkiewnej – eparchia przemyska. Tu również z uznaniem należy odnieść się do ogromnie bogatej bazy źródłowej i bibliograficznej na jakiej Autorka zbudowała swą monografię. Walorem tej monografii jest wielka dbałość Autorki o to, by uchwy-

cić cały proces tworzenia, rozwoju i transformacji bractw cerkiewnych w eparchii przemyskiej w szerszym kontekście całego Kościoła o tradycji bizantyjskiej i należących do jego dziedzictwa Kościołów lokalnych w Rzeczypospolitej. Jest to nadto pierwsza w historiografii polskiej monografia poświęcona bractwom cerkiewnym w całej eparchii.

Autorce monografii udało się ustalić, że bractwa cerkiewne działały w co najmniej 88 parochiach miejskich i 127 wiejskich eparchii przemyskiej, co stanowiło ponad 17% wszystkich parochii. Wykazała, jednocześnie, że na 50 parochii określanych jako miejskie bractwa występowały w 43, co stanowiło 86% ogółu stanu parochii miejskich. Nie dziwi zatem, iż grupą społeczną najbardziej zaangażowaną w działalność bractw cerkiewnych było mieszczaństwo. Jeszcze pod koniec XVI w. bractwa posiadały swego protektora w magnaterii ruska, ale ze względu na procesy latynizacji i polonizacji tej warstwy społecznej mecenat ten w XVIII w. zaniknął. Promotorami bractw stali się w związku z tym duchowni unicycy. W tym samym czasie w działalność konfraterni cerkiewnych włączyli się chłopci. Najbardziej ożywiona działalność bractw miała miejsce w 1. poł. XVII w., w okresie sporów prawosławno-unickich. Gdy spory te wygasły działalność bracka osłabła i ograniczała się przede wszystkim do troski o utrzymanie świątyń i budynków cerkiewnych oraz pogłębienia pobożności swych członków. Na pierwszy plan aktywności wysunęła się działalność charytatywna i edukacyjna. Na terenie eparchii przemyskiej bractwa prowadziły i utrzymywały 19 szpitali-przytułków oraz 43 szkół brackich, w tym 38 w miastach.

2.1.3.

Trzecia monografia autorstwa dr Lorens związana jest z pierwszym chronologicznie obszarem jej zainteresowań naukowych o charakterze biograficznym. Dotyczy ona ks. Wojciecha Michny (1820-1893), kapłana-społecznika, uczestnika konspiracyjnych działań w Galicji w 1846 r. Tutaj też należy zwrócić na obszerny materiał archiwalny z archiwów i bibliotek lwowskich oraz znajdujących się w Polsce, który eksplorowała i wykorzystała w swej monografii dr Lorens. Postaci tej Habilitantka poświęciła jeszcze uwagę w jednym ze swych wystąpień oraz w artykule w pracy zbiorowej. To jej zainteresowanie regionalnym bohaterem miało wymierny skutek, gdyż przyczyniło się do odnalezienia jego grobu na cmentarzu w Chłopicach, dokonania ekshumacji szczątków i ponownego ich pochówku w nowym grobowcu.

2.2. Artykuły i recenzje

Do chwili złożenia dokumentacji w celu otwarcia postępowania habilitacyjnego dr Lorens opublikowała 25 rozdziałów w pracach zbiorowych, w tym dwa zostało wydane przed

doktoratem. Do druku złożonych zostało kolejnych sześć rozdziałów do prac zbiorowych. W czasopiśmie przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora zamieściła dr Lorens cztery artykuły, w tym jeden w czasopiśmie zagranicznym. Po uzyskaniu stopnia doktora opublikowała dalszych 21 artykułów – z tego pięć w periodykach zagranicznych, oraz jeden artykuł jako współautorka. Nadto opracowała i opublikowała trzy noty bio- i bibliograficzne. W swym dorobku dr Lorens posiada dwie recenzje, w tym jedną recenzję publikacji w języku obcym a także jedno sprawozdanie. Jest też autorką siedmiu artykułów popularnonaukowych, z czego dwa ukazały się drukiem przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora.

W prezentacji artykułów, które wyszły spod pióra dr Lorens łatwo daje się zauważyć znakomity progres naukowy Habilitantki. Zdecydowana większość tych tekstów została napisana i opublikowana po doktoracie. Świadczy to dobrze o ciągłej tendencji wzrostowej w zakresie pisarstwa historycznego i dobrze rokuje, iż po uzyskaniu statusu samodzielności naukowej jej dorobek naukowy nadal będzie wykazywał tendencje wzrostowe nie tylko co do ilości, ale również i mam nadzieję, przede wszystkim, co do walorów merytorycznych.

W artykułach dr Lorens widać wyraźnie obszary jej naukowych poszukiwań i badań: tematyka ogólnocerkiewna, tematyka bracka i bazylikańska, biografistyka. Pozostałe artykuły dotyczą innych pobocznych zainteresowań Habilitantki.

3. Podsumowanie i ocena końcowa

Dokonując podsumowania oceny dorobku naukowego dr Beaty Lorens w związku z ubieganiem się jej o uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego, dającego jej samodzielność w prowadzeniu badań naukowych i w sprawowaniu opieki naukowej nad magistrantami oraz doktorantami, chcę z całą pewnością stwierdzić, że spełnia ona z nawiązką wymogi stawiane osobom ubiegającym się o stopień naukowy doktora habilitowanego. Habilitantka jest naukowcem w pełni kwalifikującym się do samodzielności naukowej. Przede wszystkim dzięki wieloletnim kwerendom i działalności pisarskiej znakomicie opanowała warsztat historyka. W swoich badaniach podejmuje tematy odważne, dotąd nie zbadane, wymagające dogłębnej znajomości źródeł i krytycznej analizy odnalezionych źródeł. Cechuje ją duża wnikliwość analityczna. Nie podejmuje jedynie badań problemów, dla których można odnaleźć jednolite i zwarte bazy źródłowe. Z wielką pracowitością sięga również po źródła, z których musi „wyluszczać” okruchy informacji dotyczących interesującego ją tematu. Wskazuje na to wyraźnie różnorodność źródeł i archiwów w jakich podejmowała kwerendę. Nieobecne są jej nie tylko archiwalia polskie, ale także rzymskie i ukraińskie, szczególnie lwowskie. W badaniach dr Lorens widoczny jest wyraźnie główny profil zainteresowań, a jednocześnie

widoczna jest umiejętność rozszerzania palety badawczej o nowe płaszczyzny badawcze, oscylujące wszakże wokół zasadniczego problemu badawczego. Czyni to z Habilitantki wysokiej klasy specjalistkę, co zresztą zostało już dostrzeżone i docenione w kręgach polskich historyków, o czym świadczą zlecane jej ekspertyzy, opinie i recenzje. Podkreślić należy również znajomość języków, w których najczęściej zapisane zostały interesujące jej źródła a także w których napisana została podstawowa literatura przedmiotu.

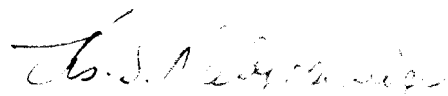
Pozytywną cechą dr Lorens jest jej otwartość i komunikatywność w kontaktach z innymi badaczami i środowiskami naukowymi. Potwierdza to jej częsta obecność i aktywny udział w konferencjach naukowych krajowych i międzynarodowych, podczas których prezentuje wyniki swoich kwerend i badań.

Habilitantka ma również „łatwość pióra”. Jest autorką trzech monografii, współredaktorką kilku publikacji zbiorowych, autorką kilkudziesięciu artykułów naukowych i innego typu publikacji, między innymi recenzji. Jej publikacje znajdują się w pracach zbiorowych i periodykach, głównie polskich, ale także i zagranicznych.

Podkreślić należy jej duże zdolności i osiągnięcia dydaktyczne, umiejętność radzenia sobie zarówno z problemami wynikającymi z natury przedmiotu jak i z tymi, które wynikają podczas pracy z zespołem osób, np. podczas ćwiczeń, konwersatoriów czy wykładów. Jest cenionym przez przełożonych i przez studentów dydaktykiem-praktykiem. Wykazała się wieloma działaniami organizacyjnymi. Posiada dobrą umiejętność kierowania pracami badawczymi i poznawczymi młodych adeptów nauk historycznych, co wykazała jako promotor kilkudziesięciu prac licencjackich. Przy dużym takcie wobec studentów i innych osób umie być asertywna i krytyczna, o czym świadczą jej recenzje prac licencjackich, magisterskich oraz tekstów przeznaczonych do publikacji. Jednocześnie nie jest osobą stwarzającą sytuacje konfliktowe w pracy zespołowej.

Jako kierownik Zakładu Historii Nowożytnej, w którym pracuje Habilitantka, a także jako recenzent jej dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym wysoko oceniam pracę i osiągnięcia naukowe oraz wnoszę o dopuszczenie dr Beaty Lorens do dalszych etapów procedowania habilitacyjnego i uwieńczenia tegoż postępowania nadaniem jej stopnia naukowego doktora habilitowanego w zakresie historii.

Rzeszów, dnia 17 sierpnia 2015 r.

Ks. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec